

Фінанси, облік і аналіз господарської діяльності

УДК 336.77:338.432

О.Л. Правдюк

аспірантка*

ННЦ „Інститут аграрної економіки” НААН, м. Київ

РОЗБУДОВА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК НЕОБХІДНИЙ КОМПОНЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Обґрунтовано доцільність розбудови фінансово-кредитної інфраструктури як необхідного компонента вдосконалення фінансової політики в аграрній сфері України. Здійснено порівняння рівня кредитного забезпечення аграрних підприємств за 2007–2009 рр. Сформульовано пропозиції щодо посилення ролі окремих елементів інфраструктури в контексті активізації інформаційно-фінансового посередництва.

Постановка проблеми

Трансформація фінансово-кредитних відносин в аграрній сфері, зумовлена ринковими перетвореннями, гостро поставила на порядок денний проблему розбудови кредитної інфраструктури, як потужного важеля спрямування в аграрний сектор економіки значних фінансово-кредитних потоків, а теоретичні та методологічні підвалини цього процесу не відповідають сучасним вимірам економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і постановка завдання

Основні положення сучасних концепцій, моделей та механізмів і схем фінансового забезпечення викладено у працях багатьох науковців. З-поміж них слід виділити вагомі наукові доробки таких вчених, як В. Амбросов, О. Гудзь, М. Дем'яненко, Ю. Лупенко, М. Малік, О. Могильний, О. Непочатенко, В. Онегіна, П. Саблук, П. Стецюк та інших [1–12], в яких широко висвітлено питання сутності і специфіки фінансових відносин в аграрній сфері економіки та існуючих механізмів фінансової політики. Не применшуючи значущості й вагомості напрацювань наукового загалу, слід усе ж констатувати, що залишається недостатнім рівень осмислення економічною наукою теоретичних і практичних аспектів ролі та місця інфраструктури в системі фінансово-кредитного забезпечення агроформувань, її особливостей і перспективних напрямів модернізації та розбудови.

Метою написання даної статті є обґрунтування шляхів створення дієвої системи інформаційно-фінансового посередництва, яка стабільно функціонує і виступає гальмівним чинником розширення кредитування агроформувань. Окреслене проблемне поле вимагає формування нових вимірів і підходів щодо

© О.Л. Правдюк

* Науковий керівник – д.е.н., професор, академік НААН М.Я. Дем'яненко

здійснення пошуку розмаїття варіантів адаптації, докорінного якісного перетворення та окреслення горизонтів подальшої розбудови фінансово-кредитної інфраструктури на принципово нових підвалинах, у всій складності її відтінків з урахуванням запитів сьогодення. Це визначає актуальність, архіважливості та значимості даної праці, її мету та завдання.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес формування фінансово-кредитної інфраструктури для потреб аграрної сфери.

У процесі наукового пізнання застосовувалася система методів, які дозволили отримати науково обгрунтовані результати. Серед них економіко-статистичний, монографічний, аналізу, синтезу, порівняння.

Результати досліджень

Фінансова політика в аграрній сфері економіки є ще не досконалою, про що свідчать наявні тенденції та процеси. Своєрідним стрижнем ринкових перетворень та дифузій, що відбулися в аграрній сфері України, стало стрімке зростання банківських кредитних вкладень. Хоча слід відзначити, що на початку здійснення реформ суб'єкти аграрної сфери виявилися не готовими до банківського кредитування і цей процес був майже повністю призупинений, що зумовлювалося збитковістю галузі, відсутністю ліквідної застави, недосконалістю економічних механізмів і нормативно-правової бази, неготовністю керівників і спеціалістів працювати в умовах економічних трансформацій та трагічними за наслідками спробами некомпетентного втручання державних органів влади.

За роки реформування, в докризовий період обсяги кредитування відчутно зросли (у 15 разів) при зниженні процентної ставки з 57,4 % у 2000 році до 17,4 % на початок 2008 року, збільшенні частки довгострокових кредитів з 24,0 до 58,0 %. При цьому загальноновизнано, що фінансова підтримка суб'єктів аграрної сфери через механізм здешевлення кредитів є важливою складовою системи їх кредитного забезпечення. За 2000–2008 рр. її функціонування найбільш вагомими здобутками стали такі: зростання обсягів пільгового кредитування підприємств АПК у 6,2 раза, а сільськогосподарських підприємств – у 5,1 раза; розширення векторності кредитного забезпечення галузі через банки та кредитні спілки; подовження строків користування кредитами на умовах здешевлення до 3 років та зростання питомої ваги середньострокових кредитів, наданих підприємствам АПК з 9,1 % до 46,3 %, а сільськогосподарським підприємствам – з 4,7 % до 32,4 %; зростання середнього розміру кредиту, наданого одному позичальнику – підприємству АПК з 1086,8 до 1750,0 тис. грн, а сільськогосподарському підприємству – з 118,1 до 1304,3 тис. грн; зниження станом на початок 2008 року реальної відсоткової ставки, сплаченої

сільськогосподарським позичальником до близько 8 % у національній валюті та 6–7 % в іноземній.

Незважаючи на очевидний прогрес у розвитку фінансово-кредитних відносин в аграрній сфері та істотне розширення банківського кредитування за останні роки, існуюча ситуація набагато складніша й строкатіша, оскільки обсяги залучених фінансово-кредитних потоків є ще далекими від потреб сектора, а кредитні механізми та технології не є досконалими, оскільки кількісні та якісні параметри не відповідають запитам сьогодення, не враховують повною мірою об'єктивних економічних інтересів суб'єктів аграрного ринку через незначні обсяги, короткостроковість та високу вартість фінансово-кредитних ресурсів.

Водночас обсяги кредитування банками агроформувань у 2009 році були значно скорочені порівняно з 2008 роком. Так, у 2009 р. агроформуваннями залучено кредитів в обсязі лише 5,8 млрд грн, що майже в 3,5 раза менше на ніж у 2008 р., з них на пільгових умовах – 2,5 млрд грн, з яких 2,2 млрд грн – короткострокові кредити. За даними Національного банку з 3980 агроформувань, які потребували пролонгації кредитів в обсязі понад 14,1 млрд грн, фактично пролонговано кредити 1985 агроформуванням на загальну суму майже 11,6 млрд грн, що становить 82 відсотки від потреби [13].

Необхідно також відзначити і значне підвищення банками у 2009 р. відсоткових ставок за кредитами у національній валюті, які сягали рівня 30 %, а в деяких регіонах (Хмельницька обл.) – до 39 % річних. З одного боку, це пояснюється рівнем облікової ставки Національного банку України (на сьогодні – 10,25 %), до якої прив'язані кредитні ставки банків, а з іншого боку, кредитні ставки регулятором не обмежуються і не завжди економічно обгрунтовані [13].

Для порівняння: в інших країнах світу облікова ставка центрального банку встановлена на рівні: 0,25 % річних у США; 0,5 % – в Англії; 1,0 % – Європейський Центробанк; 1,75 % – у Чехії; 2,0 % – у Швеції; 2,0 % – в Азербайджані (крім того, рішенням Центрального банку Азербайджану відсотковий коридор обмежений 7,0 % річних).

При цьому реальний попит агроформувань на банківський кредит обмежений кредитоспроможністю позичальників, обсяги і динаміка якого визначаються нарощуванням обсягів виробництва продукції, зростанням їх прибутковості та платоспроможності, а також наявністю у позичальників реальної ліквідної застави, рівень якої щонайменше втричі повинен перевищувати суму позики, а агроформуванням бракує ліквідного забезпечення кредитів, оскільки у загальній вартості їх майна понад 76 % припадає на необоротні активи, переважну частку яких становлять основні засоби, які є неліквідними через високий рівень (70–80 %) зносу та моральну застарілість.

У контексті соціально-економічних реалій сьогодення фінансово-кредитна інфраструктура, як компонент удосконалення фінансової політики в аграрній сфері, набуває виняткового значення, оскільки сучасні методи, важелі та інструменти

фінансової політики, навіть в умовах досконалої конкуренції, не можуть ефективно застосовуватися без специфічних допоміжних інститутів, про що переконливо свідчить світовий досвід. Фінансово-кредитна інфраструктура є обов'язковим компонентом вираженої фінансової політики в аграрній сфері, оскільки фінансовий ринок реалізує свої функції через велику кількість інститутів.

Під фінансово-кредитною інфраструктурою розуміється одна з характеристик системи сучасного фінансового ринку, його своєрідна модель, побудова елементів і внутрішні взаємозв'язки між ними. „Завдяки їй система сучасного фінансового ринку є гнучкою, оскільки, трансформуючись, адаптується до економічних перетворень, залишаючись ідентичною собі” [8].

Інфраструктура – сукупність елементів, які забезпечують безперерійне функціонування взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів даної системи [5, с. 37].

Інфраструктура (від лат. *infrastructura* – підбудова) – сума матеріальних, інституційних закладів та умов, які створюють умови для забезпечення максимально можливого рівня розвитку господарської діяльності [5]. При цьому під структурою розуміється одна з характеристик системи, її своєрідна модель, побудова елементів і внутрішні зв'язки між ними. Завдяки їй система, змінюючись, залишається ідентичною собі.

В загальному вимірі під інфраструктурою, як правило, розуміють складові частини цілісної будови економічного життя, що мають допоміжний характер і забезпечують нормальну діяльність економічної системи в цілому. „Інфраструктурні (допоміжні) учасники ринку – учасники, які допомагають і сприяють взаємодії основних учасників ринку” [2].

„Інфраструктура – сукупність матеріальних і організаційно-правових умов, які забезпечують стійкий економічний розвиток” [10]. „Інфраструктура ринку – сукупність видів діяльності, які забезпечують ефективне функціонування господарських суб'єктів і їх взаємодію в певному реальному ринковому просторі” [12]. „Інфраструктура ринку – сукупність організаційно-правових форм, які опосередковують рух ... або сукупність галузей, систем, служб, підприємств, які обслуговують ринок” [4].

Таким чином, фінансово-кредитна інфраструктура є невід'ємною складовою фінансового ринку, визначає результативність функціонування всіх елементів. І при цьому фінансово-кредитна інфраструктура, як важливий компонент сучасної фінансової політики, представлена своїми власними елементами, які включають суб'єкти і зв'язки між ними.

Фінансово-кредитна інфраструктура – особливе багатогранне економічне утворення, яке виступає як сукупність специфічних видів діяльності господарюючих суб'єктів на фінансово-кредитному ринку. Ці суб'єкти, здійснюючи кожен свій вид діяльності, вступають в економічні відносини між собою, і реалізація цих відносин відбувається у процесі руху активів на фінансовому ринку, оскільки фінансово-кредитна інфраструктура уособлює

сукупність чинників матеріального, фінансово-економічного, методичного характеру та організаційно-правових форм, що опосередковують фінансово-кредитні відносини і зв'язують їх у єдине ціле, виступаючи підвалинами їх функціонування і розвитку. Нині не відпрацьований єдиний комплексний підхід до адаптації та розбудови фінансово-кредитної інфраструктури, як необхідного компонента й цілісної системи щодо розвитку фінансово-кредитних відносин в аграрній сфері.

Інфраструктура ринку – це система взаємопов'язаних спеціалізованих організацій, що можуть обслуговувати потоки послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили, інформації.

При дослідженні інфраструктури окремі автори поділяють її елементи на основні та додаткові [5, с. 33]. Наприклад, В.Д. Базидевич, вивчаючи інфраструктуру ринків, виділяє внутрішню та зовнішню інфраструктуру.

Завданням фінансово-кредитної інфраструктури є перетворення заощаджень на інвестиції, зниження ступеня інвестиційного ризику, а також реалізація механізму забезпечення процесу накопичення, мобілізації та переливу капіталу з метою його збільшення.

Усі складові фінансово-кредитної інфраструктури в аграрній сфері економіки є складовими загальної фінансово-кредитної інфраструктури, яка представлена інфраструктурними елементами грошово-кредитної системи; системи державних органів, податкової системи, страхової та пенсійної систем, системою економічної освіти, системою інформаційних послуг і технологій, рекламною системою і т.д., і кожен елемент має свою внутрішню інфраструктуру, яка забезпечує режим нормального функціонування фінансового ринку.

Перерахування суб'єктів інфраструктури є недостатнім для розкриття її змісту. Інфраструктура – це не лише сукупність суб'єктів, як це наводиться в літературних джерелах. Це – економічне явище, яке виступає як об'єднання специфічних видів діяльності суб'єктів на ринку фінансових ресурсів у взаємодії, а сам фінансовий ринок і є середовищем становлення фінансово-кредитної інфраструктури.

Становлення фінансово-кредитної інфраструктури є економічним процесом, який включає в себе, по-перше, набуття даною системою спроможності реалізовувати свої функції, по-друге, створення організаційно-економічних основ функціонування.

Етапи розбудови фінансово-кредитної інфраструктури зумовлені станом фінансової системи, дією об'єктивних економічних законів. Проходячи стадію зародження, будь-яке економічне явище рухається в напрямі становлення (процес тривалий у часі). Між зародженням і початком становлення проходить етап формування – складання, набуття завершеності, зрілості. На етапі формування важливим є цілеспрямований вплив на явище чи процес, без якого

явище під впливом саморозвитку може приймати менш бажаних форм. Без цілеспрямованого впливу інші сили можуть сформувавши процес (явище) у сторону менш прийнятної. Регулювання ж робить цей процес більш упорядкованим, послідовним, надаючи йому закономірного характеру і роблячи його більш послідовним.

На етапі становлення фінансово-кредитної інфраструктури постійно відбуваються процеси виникнення нових і зникнення старих елементів. Фінансово-кредитна інфраструктура має своєрідний механізм організації, який виступає джерелом її життєдіяльності і стійкості. Тому процес становлення фінансово-кредитної інфраструктури включає і становлення організаційних ознак її елементів (форм, методів, способів, інструментів). Безперечно, становлення фінансово-кредитної інфраструктури – це економічний процес, який має особливий економічний зміст, свої тенденції і закономірності, які передусім виражаються в існуванні стійких, повторюваних зв'язків становлення інфраструктурних видів діяльності.

Розбудова фінансово-кредитної інфраструктури є процесом набуття цією системою можливості проявляти своє суспільне значення через реалізацію функцій і створення механізму прояву цього призначення – організаційно-економічних основ функціонування системи. Цей процес здійснюється через вибір моделі фінансової політики. Процес становлення – тривалий і якоюсь мірою постійний, оскільки розвиток економіки, зміна темпів, напрямів її руху, структурні перетворення неминуче знову вимагатимуть змін, адаптації, удосконалення фінансово-кредитної інфраструктури. Тому процеси становлення тісно пов'язані з процесами розвитку. Під розвитком в економічній літературі розуміється вищий тип змін, який відрізняється низкою ознак від змін узагалі (інтегральним характером змін, послідовністю між етапами, цілісністю, відносною завершеністю (результативністю)). Перераховані ознаки характеризують розвиток як єдність змін, вони пов'язані з такими фундаментальними його характеристиками, як іманентність змін, направленість, незворотність, якісний характер [3].

Методологічною основою визначення шляхів становлення фінансово-кредитної інфраструктури слід прийняти твердження того, що становлення фінансово-кредитної інфраструктури є складовою частиною процесу економічного розвитку країни, відбувається у відповідно до змін умов на фінансовому ринку та визначається загальними тенденціями розвитку економіки [8, с. 36].

Вивчення зарубіжного досвіду розбудови фінансово-кредитної інфраструктури дозволило на основі врахування сучасних вітчизняних умов обґрунтувати основні складові фінансово-кредитної інфраструктури в аграрній сфері України. Ними, на нашу думку, мають бути поряд із традиційними суб'єктами фінансово-кредитної інфраструктури (інвестори (пенсійні та інвестиційні фонди, страхові компанії, кредитні інститути, домогосподарства,

іноземні інвестори), страховики, оцінювачі, реєстратори, ріелтори, інформаційні та посередницькі служби, оператори вторинного ринку та ін.) такі інфраструктурні складові, як: Аграрний банк, Фонд перерозподілу земель, Фонд гарантування аграрних кредитів, Державна страхова компанія.

На нашу думку, функціонально-цільова модель розбудови кредитної інфраструктури може складатися з чотирьох підсистем. При цьому Державний аграрний банк (Агробанк як установа другого рівня. (за досвідом Агентства з іпотечного житлового кредитування в Росії [11]) може виступати як інститут проведення фінансово-кредитної політики в аграрному секторі економіки, бути центром зосередження всіх фінансово-кредитних ресурсів галузі та здійснювати координацію кредитно-фінансових потоків. Саме цим шляхом пішло багато країн – Бельгія, Данія, Нідерланди, Росія, Франція. Другою складовою запропонованої моделі має бути парабанківська система. До її складу доцільно залучити лізингові, страхові, фінансові, інвестиційні, факторингові компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки. Третю складову кредитної інфраструктури мають складати Фонд страхових і кредитних гарантій, який повинен формуватися на основі державних програм здешевлення кредитів та страхування, інші гарантійні установи, в тому числі товариства взаємного гарантування, механізми гарантування повернення кредитів та дієва система страхування сільськогосподарського виробництва. І четверту важливу ланку функціонально-цільової моделі розбудови фінансово-кредитної інфраструктури мають створювати інституційні складові, які здійснюють інформаційно-фінансове посередництво та нормативно-законодавче регулювання відносин між кредиторами та позичальниками.

Таким чином, розбудова фінансово-кредитної інфраструктури, як необхідного компонента вдосконалення фінансової політики в аграрній сфері, має ґрунтуватись на ринкових засадах, але з елементами державного регулювання, а принципами її формування мають бути такі [8, с. 41]: послідовність, доцільність, корисність, значущість, свобода формування, спеціалізація, рівноправність та свобода вибору, конкуренція, захист прав суб'єктів, доступність інформації про функціонування інфраструктурних складових, оперативність.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Підсумовуючи, можна зазначити, що в умовах трансформаційних зрушень для вдосконалення фінансової політики в аграрній сфері та поліпшення фінансово-кредитного забезпечення її суб'єктів необхідно сформулювати спеціальну фінансово-кредитну інфраструктуру, для вдосконалення якої мають бути застосовані особливі методи державного регулювання. Окремою підсистемою повинні стати інституційні ланки, які здійснюють нормативно-правове забезпечення, рейтингове агентство, бюро кредитних суб'єктів аграрної сфери, розвинутий інструментарій кредитних операцій (іпотека, вексель, лізинг, факторинг тощо). Таким чином, фінансово-кредитна інфраструктура, як

необхідний компонент удосконалення фінансової політики в аграрній сфері, має формуватися на ринкових засадах, але з елементами державного регулювання, і саме цей вихідний принцип став підґрунтям запропонованої функціонально-логічної моделі розбудови фінансово-кредитної інфраструктури. Перспективами подальших досліджень є фінансова політика підприємств: важелі та інструменти її застосування.

Література

---

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.; за ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
  2. Алексєєнко Л.М. / Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок // Л.М. Алексєєнко, В.М. Алексєєнко, А.І. Юркевич. – К.: Вид. будинок „Максимум”, 2000. – 592 с., С. 96.
  3. Аскин Я.В. Материалистическая диалектика как общая теория развития. Философские основы теории развития / Я.В. Аскин. – М., 1982. – С. 153.
  4. Говард К. Принципы экономики свободной рыночной системы / К. Говард, Г. М. Журавлева: Златоуст., 1995. – С. 96.
  5. Грудзевич У.Я. Регіональні особливості формування та розвитку інфраструктури фінансового ринку: Монографія / У.Я. Грудзевич. – Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 182 с.
  6. Гудзь О.Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості / О.Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 170 с.
  7. Дем'яненко М.Я. Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія та практика): монографія / М.Я. Дем'яненко, О.Є. Гудзь, П.А. Стецюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 302 с.
  8. Манакова Т.А. Финансовый рынок России и его инфраструктура / Т.А. Манакова. – Кемерово: Кузбасвузиздат, 2001. – 160 с., С. 32.
  9. Ринкова трансформація економіки АПК: Кол. монографія у 4 ч. / за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.С. Мазнева. – Ч. 3: Фінансово-кредитна система. – К.: ІАЕ, 2002. – 477 с.
  10. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия. – 2 изд. / Е.Е. Румянцева – М.: ИНФРА, 2006. – 810 с., С. 186.
  11. Самич В.І. Іпотечне кредитування в Україні: суперечності та тенденції розвитку: монографія / В.І. Самич. – Ів.-Фр.: ІМЕ «Галицька академія, 2006. – 552 с.
  12. Функции – распределительная, коммуникационная, регулирующая (Энциклопедический словарь. Современная рыночная экономика / ред. В.И. Кушлин, М.: РАГС, 2004. – 744 с., С. 227.
  13. 13. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
-